

„KONZERVATÍV“ ELMÉLKEDÉS A KRITIKÁRÓL*

Ha a dolgok megjelenési formái és lényege közvetlenül megegyeznének, úgy minden tudomány felesleges volna. Ezért a megismerésnek a jelenségek mögé kell hatolnia, keresnie kell a lényegét — mondja Marx. (V. 8.: Tőke III. Kultúra, Zágráb, 1947—1948. 753.)

ELŐLJÁRÓ ELMÉLKEDÉS MÁSONK TOLLAIVAL ÉKESKEDVE

Több indítékból írhat valaki kritikát.

1. — Társadalmi kötelességének érezheti, hogy tudását a közvélemény tájékoztatására és irányítására használja, tehát neveljen bennünket.

2. — Lehet, hogy becsvágyból mutogatja magát.

3. — Lehet, hogy a tiszteletdíj vonzza stb.

De ha valaki a közvéleményt tájékoztatja, akkor becsületből csak az első szempont vezérelheti.

Ezt a nevelői akaratot tisztelem az Üzenet bírálójának írásában. Am az akaratnak mindig ésszerűsége kell törekednie, mert az esztelen, a mindentől korlátozatlan akarat csak vak önkény, de nem az emberibb élet akarása. Ezt a »régik« Hegeltől tanultam, meg Marxtól, aki a Tőke III. kötetének végén azt írja, hogy a szabadság csak az lehet, ha az ember, a társult termelők ésszerűen rendezik anyagcseréjüket a természettel, tehát saját társadalmukkal is. Az ésszerűsége törő akarat voltaképpen az ész szűkségszerűsége, az ész megvalósulásra törekvése. Következésképpen a bíráló akaratának is ésszerűnek kell lennie, ha általános eszméket kíván megvalósítani.

Ha tudományos módon bírál, akkor állításainak kifejezetten logikai megokolásúaknak kell lenniük. Ha művészi hangvételt használ, akkor beleérzéseinek, benyomásainak végső soron szintén ésszerű alapozásúaknak kell lenniük (egyébként az esztétika nem is létezhetne). Csak az bírálhat (nem kritizálhat, mert azt mindenki teheti, lévén az ízlések és pofonok különbözők), aki az illető tárgykör ismerőjének már előzetesen, vagy legalább a bírálat folyamán bizonyította magát. Ezért, aki már előzőleg bebizonyította, hogy kivételes szakember, az röviden és külön megokolás nélkül is véleményezhet. Aki még nem ismert és elismert szaktekintély, annak bírálat közben indokolnia kell. Más tekintély csak a bírálat talmi, »felsőbbrendű« tekintélye lehet. Ilyen talmi felsőbbrendű tekintélyeket csak azért fogadunk el néha, mert:

a) semmit sem tudunk a bírált dologról, de a bírálóról sem. Például ha nem tudom, hogy mi a Capsella bursa-pastoris (pásztorfű, növény) és egy magát felsőbbrendű tekintélynek kinevező valaki azt mondja, hogy ez a fül-fájás magyar neve, akkor esetleg csak akkor süllhet ki, hogy nincs igaza, ha kinevet az orvos, amikor latinul panaszolom neki a bajomat. Ha azt mondja, hogy ez a kifejezés a bimbuktui Shimba-Shamba törzs bájitalának neve, akkor esetleg életem végéig azt hiszem, hogy neki van igaza, mert: ki járt már Bimbuktuban?

* Tomán László: Az Üzenet decemberi száma. Magyar Szó, 1971. december 18.

b) Ha azonban a bíráló úgy adja ki magát tekintélynek, hogy egy más, valós tekintély palástjába burkolózik, mástól meríti bírálatnyilvánító »helyzeti energiáját«, s úgy mondja, hogy például az én írásom a »Cap-sella« és »ejnye, ejnye!«, akkor sokan még el is hiszik neki, hogy valami nálam nincsen rendjén. Elhiszik neki, mert hamleti módon tálalja: »Sok dolog van földön és égen, melyet bölcselmetek nem sejt, óh Horatio!«. Ő az, aki tud, és az »ejnye, ejnye!« már önmagában is mindent megmond!

A bírálónak továbbá tudnia kell, hogy még a XX. század értékválásának világában is nagyra becsült eszménykép az ógörög társadalomnak az a »szokása«, hogy a vitázó személyiségét érvelésének logikus volta alapján tisztelték. Nem becsülték, ha könnyelműen állított valamit s más szavát kiforgatta. Ezt is Hegeltől tanultam. Becsülöm Szókratészt is, aki elítélte azt a nézetet, miszerint a vita célja nem az igazság kutatása, hanem a mások állításainak bizonyítása, vagy cáfolása közben megmutatható ügyesség ápolása; mert ez szüli a felsőbbrendűséget.

BEVEZETŐ ELMÉLKEDÉS A KRITIKUS TOLLÁNAK ÉKEIRŐL

Az Üzenet bírálóját olvasva megkérdeztem önmagamtól: mennyire szolgálja tollforgatása az igazság kutatását? Egy jelenség — példa alapján kutattam a lényegyet. (Néha egy példa is elegendő az általánosításra, különösen ha jellegzetes!)

Amíg a művészetről szólt, hallgattam, mert kételkedtem saját tudásom erejében, s ezért nem akartam szavába vágni; nem akartam tudatlan tudósként tetszelegni.

Az én Viselkedés, irányítás, értékelés című írásomról írt véleményéről is hallgattam volna, ha bírálatának érvei a témámat cáfolnák, hisz ellenvetések nélkül nincs haladás. De amikor a bírálat nem logikai érvelésű, s beleérzései szubjektívek, akkor már nem rólam van szó, hanem a közvélemény megtévesztő, felsőbbrendű stílusú neveléséről.

Írnom kellett, mert a bírálat »engem néz és téged lát«. Rólam írt, de a pedagógusokat (így, többesben!) neveli; a nevelők felsőbbrendű nevelőjének adja ki magát.

(Az ilyen tevékenységről a hagyományokból fakadó, következő konzervatív tanulság vonható le: a nevelők nevelőjét is meg kell nevelni, mert nem csücsülhet a világon kívüli objektív ítélőbíró tisztjében, avagy el kell olvasnia Csokonai Jövendölés az első oskoláról Somogyban című költeményét. Ha a tanulságot rám is vonatkoztatja, az sem baj.)

ELMÉLKEDÉS A LOGIKÁRÓL

A nevelő kritikus nincs tisztában a pedagógus szó jelentésével. A pedagógus és pedagógia szó legszélesebben értelmezve mindenfajta hatást jelölhet. Dewey szerint például a filozófia is lényegében pedagógia. De ekkor a tudomány is, a művészet is és minden tevékenység hatóereje pedagógia. Ekkor mindenki pedagógus. (Ilyen értelemben nevezem én a kritikus is nevelőnek.)

Az eredményes értekezés megköveteli, hogy a sokféleképpen értelmezhető kulcsfogalmakat pontosan határozzuk meg, mert másképpen két málomban órlünk. Úgy látszik, hogy a kritikus ezt elfelejtette (ha tudta!), mert írásaiból az sül ki, hogy én a pedagógia kérdéseiről írtam (pedig ezt a szót a szaknyelv csak szűk értelmében használja), amikor kifejezetten megemlítettem, hogy társadalomtervezési, kultúrpolitikai kérdésekről beszélek. Ebben a témakörben példaként említettem pedagógiai és pszichológiai vonatkozású dolgokat. Ez már elég volt ahhoz, hogy az egész írást elsődlegesen pedagógiainak nevezze. (Ez a »pars pro toto« logikai hibája.) Az írásom neki csak »végső soron« társadalmi. Avagy milyen az a társadalmi probléma, amely elsősorban, »tisztán« az és nincs benne pedagógia és pszichológia?

A kritikus »felsőbbrendűen« megállapítja, hogy én — és sajnálja — konzervatív végkövetkeztetésekre jutok. Hogy mi ez a konzervativizmus, azt nem mondja meg. (Ez az érvelés az ún. »argumentum ad vericundiam« logikai hibája.) Ha tudatlanságból ered, akkor paralogizmus a neve, ha szándékos, akkor szofizmus, illetve »romlott szellemi táplálék piacoldsa«, ahogy azt Szókratész mondta.

A kritikus »beleérezte«, hogy én a pedagógia csődjéről(!) írtam. Erről kifejezetten szó sem volt, s ha ő a sorok közül ezt olvasta ki, akkor vagy saját kiinduló tévedésének (pedagógia az, ami nem is az) áldozata, vagy rossz az intuíciója. (Ezen nem is csodálkoznék, mert az intuíció a tapasztalattal nő.)

En ugyanis — elnézést az ismétlésért — arról írtam, hogy sokan nem tiszteljük az emberhez méltó viselkedésformákat, vagy arról, hogy ilyen viselkedésformáink, értékeink nincsenek. Bírálтам a »személyi szabadság« örve alatt kialakult »nem kell ellenőrzés« elvét, miközben az ellenőrizetlen manipuláció — a pénz, a szex és más nem szocialista értékeszményekből fakadó értékeszmények — rafináltan ránk kényszerített özőnének hódolóivá leszünk. (Arról kellett volna bírálatot mondani, hogy érveim igazak-e, avagy nem!) Azt írtam, hogy gyermekeink az aradi tizenháromról esetleg azt hiszik, hogy »je-je« zenészek voltak. Írtam, hogy elvetjük a század elején kialakult forradalmi viselkedésformákat, de elfogadjuk a biológiai szempontból, vagy »zsebszempontból« vonzó tőkés manipulációt szolgáló külsőségeket. Ma kultúrforradalom, szexuális forradalom és mindenféle forradalom van. Ma mindenki forradalmi. S ha jól megnézzük a dolgokat, akkor ezek a »forradalmak« sokszor lebecsülik a munkásosztályt, a népet, a »tömeget«, s mindenkít, aki nem fogadja el az általuk felsőbbrendűnek tétélezett forradalmiságot.

A kritikus szerint ez a pedagógia(!) csődje. A »szakember« elfelejtette, hogy a társadalmi problémákért nem a pedagógusokat kell okolni. Azok egymagukban (a szellem!) nem okozzák és nem változtatják meg a társadalmat. Tudja a kritikus, hogy miért bírálta Marx a francia felvilágosítókat?

Ugyanakkor azt is írtam, hogy a totalitárius, központosított dirigálás modellje veszélyes és káros. Váztam, hogy miért tekintem annak. Vagy talán ez a pedagógia csődje, és ezért vagyok konzervatív (no meg a folyóirat, amely helyet adott ennek a konzervatívnak)?

ELMÉLKEDÉS A PEDAGÓGUSOKRÓL

A kritikus szaktudása, vagy beleérzése nem ismeri a »szellemi kancsal-ság« logikai hibáját, melynek neve »Metabasis eis allo genos«. Vagy igen? A hiba lényege, hogy a lóról kezdünk beszélni és a tehénnél kötünk ki. A ló itt én voltam, aki társadalmi problémákról írtam, a tehén pedig a pedagógusok (így, többesben!), mert őket ostorozta, fejte, »vágta« a kritika.

A pedagógia (de még a politika, vagy a kultúra) csődjéről egyáltalán nem beszéltem (esetleg válságáról), de nekem ezért és ebből következőleg (Hic Rhodus, hic salta!, illetve Hic Abdera!) a pedagógusok felelősségéről kellett volna írnom. A felsőbbrendűen utasító kritikus kisütötte, hogy azért, mert néhány társadalmi visszásságot igyekeztem felvázolni, egyszerre és ezért (!) a pedagógusok (általában) önmagukat igazolják és »magyarosan« mondvá »a maguk védelmét helyezik előtérbe«. Hogyan lehetséges ez?

Ha bizonyos hibákra rámutatunk, akkor magunkat is bíráljuk, mert mindannyian részesei vagyunk a társadalom életének. Védekezés ez?

(Egyébként a pedagógusok felelőssége újabban kedvenc vesszőparipája lett bizonyos, újságrással foglalkozó és egyéb szellemi »elitnek«. A pedagógusok lettek a bűnbakok. A hibáztatás lényege a mi esetünkben vicces. Arra a viccre emlékeztet, hogy: »Mindenért a pedagógusok és a biciklisták felelősek! — Miért a biciklisták? — És miért a pedagógusok?«. Ezt a kritikus nem írta meg.)

Veszélyes dolog a tények »felfújása« is. Ha valamit nem lehet az abszurdumra levezetni, akkor fel kell nagyítani, míg abszurdummá nem hipertrofizálódik.

Bírálnók felsőbbrendűen kijelenti, hogy nem elég »csupán bizonyos viselkedési formákat bírálni, hanem a jelenségek gyökerét kell megkeresnünk és bírálunk.« Ehhez csak két megjegyzést fűzök.

1. — Igaza van, a követelmény rá is érvényes.

2. — Ő — úgy látszik — megkereste! A bajok oka a pedagógusok és az én konzervatív fecsegésem. Kész!

A bölcs és felülről oktató kritikus elfelejti, hogy gyökerkereséskor előbb a fát (a jelenséget) kell megkeresni; először fel kell vetni a problémát. Ezt kíséreltem meg én. A bírálónak az a kötelessége, hogy rámutasson: hamis fát, hamis problémát találtunk és miért hamisat. Továbbá — »mert olvasni, azt tudni kell« — láthatta, hogy odartam: »A feladat mindannyiunkra vár. A feladathoz tartozik a probléma felvetése is. Ha az elemzés elveti a felvetett kérdéseket, már ez is eredmény.«

Vajon milyen szakember az, aki egy bonyolult probléma megoldását — a gyökeret — egy konzervatív favágó (értsd: nem hivatásos kritikus) ceruzájától várja 16 gépelt oldalon? Ez a felfújás technikája!

BEFEJEZŐ ELMÉLKEDÉS A KOHERENCIÁRÓL ÉS AZ ERKÖLCSRŐL

»Ha a szegények nyomoríttatását és a törvénynek és igazságnak elfordíttatását látod a tartományban: ne csudálkozzál e dolgon; mert egyik felsőrendű vigyáz a másik felsőrendűre és ezek felett még felsőbbrendűek vannak.« (Prédikátor könyve, 5. 8.)

A kritikus kijelentette, hogy »nem szeretne értékelni«. Aztán megállapít két dolgot.

1. — »Ha őszinték és jóindulatúak vagyunk, a hibák radikális bírálatát kell célunknak tekintenünk.«

Tehát még is értékel, mert az én konzervativizmusomból az derül ki, hogy nem vagyok őszinte és jóindulatú. (Ő csak tudja!) Vagy talán ő n t u d a t l a n u l értékel? Az esztelen akaratról már írtam. Eszerint a kritikus kritikája nem koherens!

2. — Minden pedagógusnak felrója, hogy »ne akarjanak vértanúnak feltűnni«, hanem »a valóság és a fiatalok iránti nagyobb megértéssel harcoljanak az ellen, amit rossznak tartanak.«

Ebből meg az sül ki, hogy (tegyük félre a »vértanúság« nemlétező kiindulópontját) a pedagógusok harcoljanak, de úgy, ahogy azt a »felsőrendű« kritika akarja, még akkor is, ha senki sem tudja, hogy miként akarja.

A fiatalok megértése szép dolog, csak hogy se én, se a pedagógusok az általam vázolt társadalmi problémákért nem »fiatalokat«, vagy »öregeket« tettünk felelőssé.

A bíráló még fél is, hogy a »harcban ártatlan áldozatok is lesznek, és a bűnösöket futni hagyjuk«.

Kik az ártatlanok, és kik a bűnösök? A totalitarizmus, vagy az »ürülék-irodalom«, a demokrácia, avagy én (és a korpa közé keveredett pedagógusok), avagy esetleg az, aki szemforgatóan boszorkányokat keres ott, ahol azok nincsenek?

Az őszinteség és a jóindulat szép dolog. De a pokolba vezető út jó szándékokkal van kikövezeve. Aki jóindulatúan bírál, az ne maga találja ki bírálatának tárgyát, mert akkor csak önmagával beszélget, hanem érveljen.

Az írott szó kötelez. Engem az Üzenetben csak 400—500 ember olvas, de rólam, a pedagógusokról (és közvetve az Üzenetről is) az egész közvélemény azt tudhatta meg, hogy »ejnye-ejnye!, Capsella bursa-pastoris«. A közvéleménynek pedig nem m e s e kell. Beleérzéssel nem lehet véleményt alakítani, azaz lehet, de nem szabad.

Tisztelem azt a képességét, hogy egy újsághasáb 24 sorában sűrítetten dezinformál, ámde nem szeretem. Nem szereti senki sem az ilyen felsőrendűséget. Ez önmagában még nem baj, de ne feledje el a közmondást: »Praemonitus, praemunitus!«. Figyelmeztetett, hogy konzervatív vagyok, hogy a pedagógusok vértanúk akarnak lenni, hogy az Üzenet ilyesmiket enged megjelenni stb. Ha a kritikus nem konzervatív, úgy én büszkén fegyverkezem fel annak. De csakis akkor! Mert ha megengedjük, hogy pragmatista módon, azzal érvelve, hogy egy rövid újságcikkben nem lehet megokoltan(?) véleményezni, vagy azzal védekezve, hogy a dolgokat mégis ismertetni kell, vagy esetleg más okokkal védekezve az Üzenet írásait »ejnye-ejnye« stílussal felsőrendűségünk valós, vagy vélt ormairól megneveljük, akkor ez már nemcsak az Üzenet problémája, vagy az enyém. Ekkor a prófétának lesz igaza, és ez már társadalmi probléma.

